

Warszawa, 05.11.2017

Monika Guskowska
Zakład Psychologii Klinicznej i Pedagogiki Specjalnej
Wydział Rehabilitacji
AWF Warszawa

Ocena rozprawy doktorskiej mgr Karoliny Dyrli-Mularczyk
*Osobowościowe i temperamentalne uwarunkowania wypalenia zawodowego
trenerów piłki nożnej*

Rozprawa doktorska mgr Karoliny Dyrli-Mularczyk przygotowana pod kierunkiem promotora prof. dr hab. Jacka Gracza przedstawia nie tylko wartościowe i interesujące poznawczo, ale także istotne ze względów praktycznych zamierzenie badawcze. Autorka podejmuje kwestie wypalenia zawodowego trenerów i jego osobowościowych uwarunkowań. Zarówno wyniki naukowych badań jak i codziennych obserwacji wskazują na duże obciążenie tej grupy stresem zawodowym, co może prowadzić do wypalenia i porzucania zawodu trenera. Są podstawy, by przypuszczać, że ze względu na wyjątkową popularność piłki nożnej trenerzy tej dyscypliny sportu są szczególnie na nie narażeni. Jak dotąd niewiele wiadomo na temat częstości występowania tego zjawiska w grupie polskich trenerów piłkarskich, wiedza na temat osobowościowych uwarunkowań wypalenia zawodowego w tej grupie jest także ograniczona. Rozprawa posiada również implikacje praktyczne – Autorka przedstawia w niej założenia programu profilaktyki wypalenia zawodowego trenerów piłki nożnej. Problem badań jest więc istotny w aspekcie teoretycznym i praktycznym, a tematyka pracy bez wątplenia mieści się w obszarze nauk o kulturze fizycznej. Analizując zjawisko wypalenia zawodowego Autorka przyjmuje perspektywę psychologiczną, tematyka rozprawy lokuje się więc przede wszystkim w obszarze badawczym psychologii sportu.

Realizując postawione przed recenzentem zadanie oceny, czy przedstawiona do recenzji rozprawa spełnia wymagania stawiane pracy doktorskiej, na wstępie należy rozważyć kryteria formalne. Praca liczy wraz z załącznikami 133 stron i posiada zasadniczo strukturę typową dla prac empirycznych. Wątpliwość budzi natomiast sama organizacja tekstu. W pracy wydzielono 15 numerowanych rozdziałów, podczas gdy zwykle rozprawa składa się z trzech głównych części: teoretycznej, metodologicznej i empirycznej. Znajdują się wśród nich części rozprawy zwykle nieobjęte numeracją: wstęp, streszczenie, bibliografia, załączniki, spis tabel i rycin. Nietypowa jest także kolejność części. Załączniki umieszczono przed wykazem bibliografii i spisem rycin i tabel, a przecież sama nazwa wskazuje, że powinny znaleźć się na końcu pracy. Zwykle nie są też one objęte ciągłą numeracją stron.

Bibliografia stanowi immanentną część rozprawy doktorskiej i powinna znaleźć się przed streszczeniem, zaś wykaz tabel i rycin bezpośrednio przed załącznikami. Proporcje między częścią teoretyczną a częścią metodologiczną i empiryczną nie budzą natomiast zastrzeżeń.

Pewne wątpliwości budzą także tytuły niektórych rozdziałów. Na przykład w podrozdziale 5.3. *Skala wypalenia zawodowego i jego poszczególnych wymiarów w badanej grupie trenerów piłki nożnej* Autorka przedstawia wyniki badań wypalenia zawodowego, więc bardziej właściwy byłby tytuł *Wypalenie zawodowe badanych trenerów*, analogicznie do tytułów wcześniejszych podrozdziałów. Niepoprawny językowo wydaje się także tytuł rozdziału 6. *Weryfikacja hipotez, dyskusja i praktyczna implikacja badań* oraz podrozdziału 6.2. *Dyskusja nad wynikami i jej implikacje praktyczne*.

We wstępie mgr Karolina Dyrła-Mularczyk uzasadnia podjęcie problemu wypalenia zawodowego trenerów piłki nożnej podkreślając m.in. duże obciążenie tej grupy stresem zawodowym wynikającym między innymi z dużych oczekiwań wobec trenerów tej dyscypliny sportu, niewielką liczbą publikacji na temat wypalenia zawodowego trenerów i brakiem wiedzy na temat skali tego zjawiska w sporcie. Rzeczywiście w bazie EBSCO przy przyjęciu jako kryterium wyszukiwania trzech słów kluczowych (*burnout, coach, soccer*) i słów równoważnych znajdujących się w abstrakcie otrzymujemy 25 rekordów, z czego siedem dotyczy zjawiska wypalenia zawodowego trenerów piłki nożnej, jednak tylko jedna z tych prac znajduje się w wykazie literatury ocenianej rozprawy.

W tym miejscu przyjrzymy się wykazowi literatury. Obejmuje on 130 pozycji tradycyjnych i 4 pozycje netografii. Niestety, został on sporządzony w sposób niewystarczająco staranny. Po pierwsze, brakuje w nim wielu pozycji, na które powołuje się Autorka w tekście pracy (w samej części teoretycznej znalazłam 44 odwołania do prac, których nie było w wykazie). Po drugie, nie zawsze zachowano w nim porządek alfabetyczny według nazwisk autorów, szczególnie w przypadku prac we współautorstwie. Poza tym dane bibliograficzne w tekście i wykazie niekiedy różnią się pod względem liczby autorów i roku wydania pracy. Zdaję sobie sprawę, że przygotowanie wykazu literatury jest zajęciem żmudnym, konieczne jest jednak zachowanie niezbędnej staranności.

Przejdźmy teraz do oceny pracy pod względem merytorycznym. Pierwszym jej kryterium jest umiejętność wyczerpującego, a krytycznego zarazem przedstawienia stanu wiedzy na temat problemu będącego przedmiotem badań własnych. Zadanie to mgr Karolina Dyrła-Mularczyk realizuje w trzech rozdziałach pracy, poświęconych kolejno problematyce wypalenia zawodowego, badaniom tego zjawiska w populacji trenerów oraz jego temperamentalnym, osobowościowym i psychospołecznym uwarunkowaniom. Autorka

sprawnie korzysta z dorobku innych autorów do ilustrowania opisywanych zjawisk czy uzasadniania formułowanych twierdzeń. Nie tylko referuje przy tym poglądy i wyniki badań innych autorów, ale i przedstawia pewne propozycje własne, co uznaję za szczególnie cenne. Na przykład ustala relacje między pojęciem wypalenia zawodowego i terminami pokrewnymi czy rozszerza wykaz przyczyn wypalenia zawodowego zidentyfikowanych w badaniach o własne propozycje. Nie całkiem zręczne wydaje mi się natomiast opisywanie wymiarów osobowości uwzględnionych w modelu Wielkiej Piątki jako skal kwestionariusza NEO-FFI. Zwracam także uwagę na niespójność poglądów Autorki w kwestii znaczenia wymiaru otwartości w pracy trenera (ss. 25 i 26) oraz na fakt, że teoria to nie to samo, co definicja (s. 27). Pomimo tych drobnych niedociągnięć część teoretyczna rozprawy realizuje cel, który przed nią stoi – prowadzi do opisanie problemu badawczego podjętego przez Autorkę i uzasadnia jego podjęcie.

W części metodologicznej pracy, którą stanowi rozdział 4. rozprawy *Metodologiczne podstawy pracy* doktorant powinien wykazać się umiejętnością jasnego określenia problemu, sformułowania celu pracy, pytań badawczych i hipotez. Autorka pisze, że *podstawowy problem badawczy dotyczy opisu i wyjaśnienia zmiennych wpływających na zjawisko wypalenia zawodowego* (s. 35). Takie sformułowanie wydaje mi się nie całkiem jasne, co bowiem oznacza „wyjaśnienie zmiennych” i czy na pewno są to zmienne wpływające na wypalenie zawodowe (skoro wpływ ustalamy prowadząc badania w modelu eksperymentalnym). Podobnie jest w przypadku „nadrzędnego” celu pracy, którym jest (s. 36) *zbadanie poziomu wypalenia zawodowego*. Celem badania nie może być „zbadanie”, może nim być ustalenie, określenie, wykrycie itp. Zupełnie niejasny jest dla mnie jeden z celów teoretycznych: *wskazanie na właściwości psychiczne trenera piłkarskiego*. Wskazując cele badań powinniśmy szczególnie dbać o precyzję sformułowań, której w tym miejscu zabrakło. Moje uwagi dotyczą więc raczej sposobu sformułowania celów niż samej ich treści, która nie budzi większych zastrzeżeń. Nie budzi ich także wykaz zmiennych. Jedyna wątpliwość dotyczy tego, czy w badaniu korelacyjnym można mówić o zmiennych zależnych i niezależnych. Może lepiej byłoby je określić jako „wyjaśniane” i „wyjaśniające”.

Uszczegółowieniem celów pracy jest 10 pytań badawczych. Przyznam, że mam do nich najwięcej zastrzeżeń, dotyczą one, podobnie jak poprzednio, ich formy a nie treści. Są sformułowane w sposób nazbyt szczegółowy i niezręczny językowo. Proponuję, by pytanie pierwsze, drugie i czwarte dotyczyło nasilenia cech osobowości, temperamentu i składowych wypalenia zawodowego, zaś pytania od piątego do dziesiątego – tego, czy określone zmienne wyjaśniające różnicują wypalenie zawodowe (np. *Czy cechy osobowości różnicują poziom*

wypalenia zawodowego?). Szczegółowy rodzaj relacji między zmiennymi powinien zostać opisany w hipotezach badawczych. W mojej ocenie są one jednak podobnie mało precyzyjne i nadmiernie rozbudowane, więc trudne do testowania. Część z nich została sformułowana przy tym w czasie przyszłym, a nie teraźniejszym. Podkreślam – nie kwestionuję przewidywanych w hipotezach zależności, lecz sposób ich opisanie.

Kolejnym przedmiotem oceny pracy naukowej jest dobór metod oraz umiejętność posługiwania się zastosowanymi w pracy narzędziami badawczymi. Dobór metody i narzędzi badawczych nie budzi zastrzeżeń. Za szczególnie cenne należy uznać przystosowanie do warunków polskich kwestionariusza *Coach Burnout Questionnaire*. Psychologom sportu w Polsce brakuje rzetelnych i trafnych narzędzi diagnostycznych. Samą procedurę adaptacji należy uznać za poprawną, badania pilotażowe zostały przeprowadzone zgodnie z wymaganiami, jednak opis procedury jest chaotyczny, nieuporządkowany logicznie. Moim zdaniem należało by rozpocząć od uzasadnienia wyboru narzędzia, później opisać procedurę adaptacji i badania podjęte w celu określenia właściwości psychometrycznych polskojęzycznej wersji kwestionariusza.

Zastosowane w badaniach metody analiz statystycznych zostały dobrane prawidłowo, w sposób przemyślany i uzasadniony przez Autorkę. Nie znajduję jednak uzasadnienia dla tak szczegółowego opisu czym są współczynniki korelacji liniowej (s. 52).

Kryteria doboru próby zostały jasno opisane, mam jednak wątpliwość, czy włączenie do badań trenerów z rocznym stażem jest właściwe, gdy przedmiotem badania jest wypalenie zawodowe. W mojej opinii kryteria włączenia powinny poprzedzać opis trudności z pozyskaniem osób badanych. Liczebność całej badanej próby jest wystarczająca dla realizacji przyjętego celu, a jej charakterystyka wyczerpująca.

Kolejnym kryterium oceny rozprawy doktorskiej jest sposób prezentacji i interpretacji uzyskanych wyników. Wyniki przeprowadzonych analiz zostały przedstawione w jasny sposób oraz w większości przypadków prawidłowo zinterpretowane. Zastosowanie stałego wzorca opisu wyników ułatwia odbiór prezentowanych treści. Nie ma potrzeby powtarzania danych liczbowych w tabelach i na rycinach (np. tab. 6 i ryc.5; tab. 8 i ryc. 6) oraz powtarzania danych liczbowych z tabel (tabele 9, 10, 11, 12, 13) w tekście rozprawy. Opis zależności wykrytych w analizach korelacyjnych wydaje się nazbyt szczegółowy, co czyni go monotonnym i nużącym. Pozytywnie należy natomiast ocenić sposób opisu wyników analiz regresji.

Przechodząc do uwag bardziej szczegółowych, wątpliwość budzi interpretacja wyników stenowych Kwestionariusza NEO-FFI (s. 58). Zazwyczaj za wyniki średnie uznaje

się te, które lokują się na poziomie piątego i szóstego stena. Na s. 60 za wyniki wysokie uznano te lokujące się między siódmą a dziesiątą staniną, a przecież skala staninowa jest dziewięciostopniowa. W tab. 11 znajdujemy wartość $p=0,000$ (powinno być $p<0,001$), a w tab. 13 znajdują się skróty R i P zamiast r i p. W całej pracy tytuły znajdują się pod tabelami, podczas gdy zwyczajowo umieszczane są one nad tabelą.

Ostatnim merytorycznym kryterium oceny pracy doktorskiej jest umiejętność dokonania krytycznej oceny uzyskanych rezultatów i ich zobrazowania na tle dotychczasowego dorobku naukowego. Jest to najtrudniejszy etap postępowania naukowego, wymagający bogatej wiedzy i dużej biegłości w posługiwaniu się nią. Został on zrealizowany w rozdziale 6. *Weryfikacja hipotez, dyskusja i praktyczna implikacja badań* uporządkowanym według kolejno testowanych hipotez badawczych. Autorka rozprawy przywołuje każdą z hipotez i explicite określa czy została ona potwierdzona. Jest to trudne w przypadku hipotez złożonych, które niekiedy zostały potwierdzone częściowo. Moim zdaniem nie ma potrzeby przywoływania w tej części rozprawy szczegółowych danych liczbowych ilustrujących wykryte zależności.

Mgr Karolina Dyrła-Mularczyk odnosi uzyskane rezultaty do wyników badań innych autorów, wskazując na podobieństwa i różnice oraz poszukując ich przyczyn. Niestety, nie zawsze porównaniom tym towarzyszy powołanie się na źródła wiedzy. Czynione przez Autorkę interpretacje dowodzą zarówno znajomości literatury przedmiotu jak i wiedzy psychologicznej oraz umiejętności prowadzenia naukowej dyskusji. Za szczególnie wartościowe uznaję wskazanie ograniczeń prowadzonych badań oraz wskazanie ich dalszych kierunków.

W zasadzie rozdział 7. *Wnioski nawiązujące do hipotez i analizy istotnościowej i zależnościowej* stanowi bardziej podsumowanie uzyskanych wyników niż wnioski, bowiem Autorka syntetycznie opisuje rezultaty badania i je interpretuje, w niektórych tylko punktach formułując wskazania praktyczne bądź kierunki dalszych badań.

Praktyczne znaczenie zrealizowanego projektu badawczego Autorka przedstawiła w rozdziale 8. prezentując założenia programu profilaktyki wypalenia zawodowego trenerów piłki nożnej. Za szczególnie cenne uznaję wykorzystanie tu przez Doktorantkę własnych doświadczeń oraz umiejętne wykorzystanie modeli działań prewencyjnych powstałych poza obszarem sportu i dostosowanie ich do specyfiki sytuacji sportowej. Mgr Karolina Dyrła-Mularczyk formułuje także własne, autorskie zalecenia pozwalające na zmniejszenie ryzyka wypalenia zawodowego trenerów. Podnosi to znacząco aplikacyjną wartość rozprawy.

Z obowiązku recenzenta pragnę wskazać także błąd w nazwisku Cattella (s. 22 i 23), błędy stylistyczne np. *Największy wkład (...) dały badania* (s. 9), *Obydwa narzędzia opierały się na kanwie teorii* (s. 43), *Z przeprowadzonych rozmów (...) wyraźnym było* (s. 93); braki części zdań (... *Costa i McCrae za pomocą analizy czynnikowej Cattella trójczynnika strukturę osobowości* – s. 23; *W szerszej perspektywie zastosowanie się do poniższych wskazówek* – s. 105). Dwie ostatnie uwagi dotyczą obserwowanych przeze mnie bardziej powszechnie skłonności do stosowania:

1. przyimka *wśród* w podstawowym znaczeniu komunikującego, że przedmiot, osoba itp., o których mowa, są otoczone innymi przedmiotami, osobami jako synonimu przyimka *u* lub w zastępstwie dopełniacza - *wśród trenerów* (w tytułach rozdziałów 2.3 i 8. oraz wielokrotnie w tekście pracy);
2. słowa *ilość* zamiast *liczba* w odniesieniu do policzalnych obiektów, w tym przypadku – godzin (s. 36, 40, 41, 45, 46, 54 i dalsze).

W podsumowaniu pragnę podkreślić, że pomimo przedstawionych powyżej krytycznych uwag oceniana rozprawa doktorska stanowi właściwie zaplanowane i dobrze zrealizowane oryginalne zamierzenie badawcze. Praca ta wnosi nowe, interesujące poznawczo i znaczące ze względów praktycznych treści do wiedzy z zakresu nauk o kulturze fizycznej.

W mojej opinii rozprawa mgr Karoliny Dyrli-Mularczyk *Osobowościowe i temperamentalne uwarunkowania wypalenia zawodowego trenerów piłki nożnej* spełnia wymagania formalne i merytoryczne stawiane rozprawom doktorskim i kwalifikuje Doktorantkę do nadania stopnia doktora w dziedzinie nauk o kulturze fizycznej. Wnoszę więc do Wysokiej Rady Wydziału Wychowania Fizycznego, Sportu i Rehabilitacji Akademii Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu o dopuszczenie mgr Karoliny Dyrli-Mularczyk do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

M. G. S. Z. S. Z. S. Z.